

**Павло ГАЙ-НИЖНИК,**

*доктор історичних наук,*

*завідувач відділу історичних студій*

*Науково-дослідного інституту українознавства*

## **ФІНАНСОВА АГЕНТУРА УНР У БЕРЛІНІ: САБОТАЖ І ДИСКРЕДИТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВАЛЮТНО- ЕКОНОМІЧНИХ І ДИПЛОМАТИЧНИХ ПЛАНІВ УРЯДУ ДИРЕКТОРІЇ (1919–1921 РР.)**

**П**ісля повалення гетьманської влади в Києві 14 грудня 1918 року та відновлення Української Народної Республіки (УНР) під проводом Директорії уже в січні 1919 року, в умовах нової війни з більшовицькою «червоною» та денікінською «білою» Росією, українською республіканською владою спішно формувалися різноманітні місії для виїзду за кордон<sup>1</sup>. Однією з таких місій була Фінансова агентура Народного міністерства фінансів УНР. Її було сформовано в січні 1919 року на чолі з колишнім директором Кредитової канцелярії Народного міністерства фінансів Центральної Ради Григорієм Супруном.

15 січня 1919 року на пропозицію міністра фінансів до всіх місій УНР, яких відряджали за кордон, мали призначати агентів Міністерства фінансів<sup>2</sup>. 17 січня 1919 року міністр фінансів Б. Мартос відрекомендував Раді народних міністрів УНР Г. Супруна як кандидата на посаду фінансового агента в Берліні, Парижі та Лондоні<sup>3</sup>. Отже, спочатку було заплановано, що фінансовий агент працюватиме в столицях трьох країн, але через політичні обставини Фінансова агентура та її голова осіли в столиці Німеччини.

Новопризначений голова такої важливої та впливової закордонної місії, як Фінансова агентура УНР, Г. Супрун не був новачком як у фінансовій, так і в справі провадження торговельно-економічних зв'язків із представниками інших держав, а також частково в переговорно-дипломатичній сфері. У 1918 р. він займав досить вагомую посаду директора Кредитової канцелярії Народного міністерства фінансів УНР, а з призначенням 14 березня 1918 року Комісії по товарообміну з Центральними державами при Раді народних міністрів УНР став ще й одним із її членів<sup>4</sup>. Головою ж цієї Комісії тоді був М. Порш, який у 1919 р. займав посаду посла УНР у Німеччині, що давало надію на успішну співпрацю Посольства УНР у Німеччині та Фінансової агентури Народного міністерства фінансів, яка також мала бути розміщена в Берліні.

Крім того, є всі підстави вважати, що Г. Супрун був особистою креатурою народного міністра фінансів УНР Б. Мартоса, який цінував і довіряв своєму висуванцеві. Це підтверджується й тим фактом,

що ще на початку грудня 1918 року (до повалення гетьманської влади) саме Г. Супрунові Директорія з пропозиції Б. Мартоса доручила таке важливе завдання — узяття під контроль одеської друкарні Фесенка, у якій друкували українські грошові знаки, або вивезення «літографських каменів» (кліше для виготовлення грошей) із Південної Пальміри до Вінниці. Принагідно зазначу, що Г. Супрун не виконав цієї місії, проте Б. Мартос навіть в еміграції виправдовував цю невдачу тим, що його випередила Добровольча армія<sup>5</sup>. У грудні ж 1918 року Б. Мартос уже визначився з тим, що саме Г. Супрун поїде до Берліна на чолі української Фінансової агентури<sup>6</sup>.

Фінансова агентура мала надзвичайні повноваження для праці в Європі. Саме в її руках було зосереджено чи не всі закордонні рахунки та грошові фонди УНР і щонайширші повноваження щодо їх використання за кордоном. А також, зокрема, розпорядження всіма закордонними банківськими фондами уряду України, фінансування українських місій і представництв, грошові операції щодо закупівлі майна, медикаментів, зброї та одягу за кордоном, доставка української валюти з Німеччини урядові УНР тощо.

Одним із джерел здобуття грошової маси для республіканського уряду Директорії УНР стали валютні накопичення гетьманського уряду. За даними Кредитової канцелярії Міністерства фінансів, на час початку владарювання Директорії в Києві поваленій нею Українській Державі (Гетьманату) в німецьких банках належало вільними сумами 180 млн марок серіями та 161 млн 700 тис. марок готівкою, із яких: 50 млн марок зберігали в Dresdener Bank, 50 млн марок — у Deutsche Bank і 61 млн 700 тис. марок у ReichsBank<sup>7</sup>. Валюта й закордонні авуари, які гетьманський уряд використовував надзвичайно ощадливо, влада Директорії витрачала вкрай легковажно. Німці, які під час збройного виступу Сіхових стрільців на чолі з Директорією зайняли нейтральну позицію та які за сепаратною домовленістю дозволили їй оволодіти Києвом, зажадали певних пілг не лише у вільному від'їзді на Батьківщину, але й у деяких фінансових справах.

Так, наприклад, у січні 1919 року на вимогу німецької комендатури німецьким воякам було дозволено здати українські гроші за курсом 85 коп. за 1 марку. Сама ж комендатура за тим же курсом поміняла 25 млн карбованців. Тож такий обмін зменшував запаси німецької валюти, що була на рахунках Української Держави в імперському банкові (ReichsBank), але Директорія не могла відмовити німцям у цій «люб'язності»<sup>8</sup>. Уряд же УНР робив усе, аби мати можливість розпоряджатися іноземними авуарами Гетьманату за договором від 10 вересня 1918 року.

Отримавши можливість розпоряджатися цими сумами, Директорія одразу ж цим скористалася. Так, із суми готівки в ReichsBank фінансовому агентові в Берліні Г. Супруну вже за влади Директорії було відкрито кредит у 100 млн марок. Згодом безконтрольність грошових

операцій, привласнення їх та розтрати цією особою стануть ганебною ознакою безгосподарності і зловживань республіканського уряду та його численних місій за кордоном.

Із загальної суми збережень гетьманського уряду в німецьких і австро-угорських банках владою Директорії було знято готівкою 700 мільйонів грошових знаків і 150 мільйонів серіями (облігаціями). Із них на власний рахунок у Dresdener Bank у Берліні було перераховано 100 млн крон, на рахунок у Wiener Bankverein у Відні — 100 млн крон, у Станіславів із Відня — 50 млн та 180 млн крон в інші місця. Загалом було використано 530 млн крон готівкою та залишилося вільними 20 млн готівкових крон і на 150 млн серій. Крім того, як свідчить відповідна довідка Кредитової канцелярії, контрвалютою в 180 млн крон — 90 млн крб було перераховано на поточний рахунок Державного банку УНР. На що витрачено 200 млн крон, переведених до Берліна в Dresdener Bank і до Відня у Wiener Bankverein, довідка не повідомляє. Проте зауважує, що обрахунки було зроблено в поспіху, а тому в них, можливо, допущено й певні помилки<sup>9</sup>. Поспіх у фінансових справах, ще й державного характеру й у таких обсягах, як відомо, може бути спричинений украй терміновою потребою у грошах в умовах незадовільного ведення загального фінансового господарства, постійним супутником чого завжди були зловживання та спекуляція.

Витративши німецькі марки й австрійські крони, Директорія спробувала придбати валюту французьку й англійську. 1919 року Л. Неманову під час захоплення Києва денікінцями вдалося віднайти у справах Кредитової канцелярії УНР документ, який свідчив про укладення Директорією позики (чи принаймні спробу здійснити такий контракт) через варшавського банкіра А. Клейнмана. На початку січня 1919 року міністр фінансів УНР Б. Мартос і директор Кредитової канцелярії Міністерства фінансів Г. Лерхе уклали із цим банкіром угоду щодо надання українському урядові 500 тис. фунтів стерлінгів у Лондоні в City Midland Bank і 15 млн франків у Парижі у Banque de Paris et des Pays Bas або в Comptoir National d'Escompte за ціною 40 марок за фунт стерлінгів і 138 марок за 100 франків.

Отже, Директорія мала придбати західноєвропейську валюту за завищеною ціною, а саме (обраховуючи за тогочасним курсом марки у 85 коп.): фунти обійшлися б урядові УНР по 34 крб за фунт (замість номінальних 9 крб 60 коп.), а франки — по 1 крб 17 коп. (замість номінальних 37,5 коп.). Ці гроші мали бути переведені на рахунки Міністерства фінансів УНР у Парижі та Лондоні. 21 січня 1919 року фінансовому агентові в Берліні Г. Супруну, згідно з виконанням цієї угоди, було відкрито кредит у Берлінському відділенні Dresdener Bank на суму 50 млн марок для виплати вже згадуваному варшавському банкірові Артурові Клейнману. Акредитив підписали міністр фінансів УНР Б. Мартос і директор Кредитової канцелярії Міністерства фінансів УНР Г. Лерхе. Відтак суму в 50 млн марок було переведе-

но з Імперського банку (ReichsBank) на рахунок Дрезденського банку (Dresdener Bank)<sup>10</sup>. Щоправда, невідомо, чи отримав уряд УНР фунти стерлінгів і франки. А один з авторів цієї операції, колишній міністр фінансів УНР Б. Мартос у своїх спогадах узагалі не згадує про цей намір чи доконану акцію.

Надії ж на швидке отримання українських грошових знаків, які друкували в Німеччині на замовлення гетьманського уряду, або якісного паперу для їхнього виготовлення в Києві, не справдилися через революцію в Німеччині. Тамтешня друкарня (Reichsdruckerei), що згідно із замовленням уряду гетьмана П. Скоропадського мала виробити папір для друку українських грошей, відмовилася передавати його в розпорядження уряду УНР і почала друкувати на ньому німецькі грошові знаки. Це поставило київську Експедицію заготовок державних паперів (ЕЗДП) у надзвичайно складне становище, позаяк перехід на вітчизняний папір вимагав не лише часу на його закупівлю, а й заміну всіх раніше підготовлених зразків, що, своєю чергою, вимагало кількох місяців.

Уряд УНР розглядав питання про перевезення українських грошових знаків у розпорядження Директорії ще 26 грудня 1918 року. Тоді було прийнято рішення доручити міністрові знайти шляхи до порозуміння з міністрами військовим і фінансів та негайно виконати цю справу<sup>11</sup>. Проте доставити вже виготовлені в Німеччині українські гроші в Україну теж було надзвичайно складно. Відряджений міністром фінансів Б. Мартосом у Німеччину фінансовий агент Г. Супрун зумів відправити вагон із готовими грошима та різними друкарськими матеріалами, проте через захоплення поляками Холмщини його довелося повернути назад у Берлін<sup>12</sup>. Як повідомляв ще на початку січня 1919 року представник Міністерства фінансів УНР у Берліні В.Аристархов, проблеми були не лише в транспортуванні грошової маси, а й із її тимчасовим зберіганням на території Німеччини. Водночас він отримав указівку домогтися від німецьких виробників українських грошових знаків змінити раніше передбачений на них напис держави-емітента «Українська Держава» на назву «Українська Народня Республіка». Це, зі свого боку, не лише створювало додаткові технічні та мистецькі складнощі, але й на невизначений час відтермінувало виготовлення грошей і передання їх у розпорядження українського уряду.

На грудень 1919 року українська Фінансова агентура в Берліні, окрім її очільника Г. Супруна<sup>13</sup>, мала у своєму розпорядженні ще 14 офіційних урядовців, 3 «співробітники» та ще 2 урядовці найманих<sup>14</sup>. Головну канцелярію Агентури було розміщено на Клейштштрассе, 6. 25 німецької столиці<sup>15</sup>. Міністр фінансів зажадав від голови Фінансової агентури річної звітності про грошові операції цієї специфічної закордонної місії УНР. Задля підготовки звітності Г. Супрун попрохав місячного терміну, щоб «упорядкувати книги»<sup>16</sup>. Справа затягнулася й Б. Мартос вирішив призначити спеціальну Ревізійну комісію для перевірки діяльності Г. Супруна.

16 грудня 1919 року згідно з наказом міністра фінансів Б. Мартоса (№ 40) було призначено спеціальну Ревізійну комісію для перевірки діяльності Фінансової агентури УНР у Берліні на чолі з О. Скорописом-Йолтуховським, до якої увійшли також Фрід, П. Донець і В. Ісіченко. Комісія (О. Скоропис-Йолтуховський і В. Ісіченко) прибули в кабінет Г. Супруна вже наступного дня (17 грудня 1919 року) о 13-й годині та вручили йому відповідні документи: відношення міністра фінансів від 16 грудня 1919 року (№ 42) разом із копією наказу Б. Мартоса Міністерству фінансів від 16 грудня 1919 року (№ 40) в м. Берліні, а також копію журнальної постанови так званої Комісії по обривуванню агента Міністерства фінансів у Берліні від 16 грудня 1919 року (№ 1)<sup>17</sup>. Проте Комісія так і не змогла приступити до праці, позаяк голова Фінансової агентури Г. Супрун не допустив її до ревізії.

В особистому листі від 18 грудня 1919 року (№ 1059) на ім'я Б. Мартоса Г. Супрун виклав власну мотивацію відмови допустити Комісію до перевірки. Голова Фінансової агентури аргументував свої дії політичною ситуацією в Україні, зокрема кризою в міжпартійній взаємодії та розколом в урядових лавах УНР, конкретно вказуючи на діяльність міністра закордонних справ В. Темницького\* та міністра фінансів М. Кривецького\*\* навесні 1919 року<sup>18</sup>.

---

\* Галицький соціал-демократ В. Темницький був уведений до складу Ради народних міністрів у квітні 1919 р. як член Української Національної Ради ЗУНР після Акту Злуки й 22 травня, за дорученням уряду, виїхав за кордон із метою ознайомлення з діяльністю дипломатичних місій УНР. Відтоді, незважаючи на неодноразові вимоги уряду, не повертався в Україну, що, як згодом зазначав С. Петлюра в листі до І. Мазепи, «різало» українську владу в міжнародних відносинах [Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. – С. 248]. Крім того, В. Темницький неодноразово вимагав коштів від Фінансової агентури та був прихильником лідера ЗОУНР Є. Петрушевича, у якого були вкрай загострені стосунки із С. Петлюрою. Відтак його усунення з посади вимагав сам Головний отаман С. Петлюра, що й було зроблено в серпні 1919 р.

\*\* У березні 1919 р. у керівництві УНР сталася парадоксальна ситуація, коли Директорію було роз'єднано, її члени перебували в різних місцевостях (частина членів Директорії на чолі з С. Петлюрою опинилися в Рівному, а Є. Петрушевич та О. Андрієвський майже цілком самостійно «урядували» в Станіславіві). Подібна ситуація склалася й в уряді, який також розпався на кілька частин – одні перебували в Одесі, інші при Головному отаманові С. Петлюрі, частина (Д. Симонів, М. Кривецький) – при Є. Петрушевичу. Останній, на протигу решті членів Директорії та голови уряду УНР, навіть призначив собі в Станіславіві окремого керівника Міністерства фінансів, яким став саме М. Кривецький. У квітні 1919 р., коли уряд УНР перебрався до Рівного, міністр фінансів М. Кривецький не прибув до міста й саме замість нього виконувачем обов'язків міністра фінансів було призначено Б. Мартоса. У Станіславіві М. Кривецький (із візії члена Директорії О. Андрієвського) вів власну політику й навіть скасовував рішення нового міністра фінансів УНР тощо. Крім того, М. Кривецький належав до партії соціалістів-самостійників, яка була пов'язана зі спробою здійснення державного перевороту на користь Є. Петрушевича (заколот В. Оскілка).

Знаючи про політичну кризу в Україні та вкрай складну військово-ситуацію на фронтах УНР, Г. Супрун вдало використав не лише ці важелі, але й особистий фактор. Він зазначав у листі Б. Мартосу: «Не торкаючись вищезазначених документів по суті, я дозволю собі звернути Вашу увагу на сучасну ситуацію для України і тих відомостей, які маєте Ви і я. Я не хочу розуміється тут торкатися відомого Вам випадку з бувшим Міністром Фінансів п. Кривецьким і не приймаю його тут на увагу, але рахую абсолютно необхідним, щоб в такі менти, які переживає в цей час Україна, всяка більш менш серйозна акція була переведена на авторитетних громадських підставах з безумовними гарантіями об'єктивності і абсолютним виключенням персонального суб'єктивізму. Наша історія останніх часів дає багато доказів цьому, нагадаю хоча б моє далеко не помилкове відношення до розпоряджень бувших п.п. Міністрів Кривецького і Темницького»<sup>19</sup>. Відтак голова Фінансової агентури прямо заявляє міністрові фінансів: «Згаданий Ваш наказ я не можу виконати». Водночас Г. Супрун, зауваживши, що час для ревізії обрано невдалий, усе-таки запевнив, що він може піддати свою діяльність перевірці відповідної комісії. Проте такій, яка була б укомплектована на авторитетних громадських засадах. Також, за словами голови Фінансової агентури, його, мовляв, «примушує та роля, яку Фінансова Місія до сього часу відіграла і, хто знає[,] можливо в будучому має відігравати ролю ще більшу»<sup>20</sup>.

Зі свого боку Г. Супрун пропонував скласти Ревізійну комісію з уповноважених представників «усіх» українських партій, а саме: соціалістів-революціонерів, соціал-демократів, соціалістів-федералістів і хліборобів-демократів, доповнивши цей список ще й уповноваженим представником кооперації. Така вимога яскраво свідчила, що за умов, які склалися на той час в Україні, оперативно сформувати подібну комісію було неможливо. А отже, голова Фінансової агентури не лише саботував попередній склад Ревізійної комісії, укладений міністром фінансів, але й відверто затягував час початку перевірки своєї діяльності фактично на невизначений термін.

Як наслідок, Ревізійна комісія на чолі з О. Скорописом-Йолтуховським через нетривалий час припинила своє існування, так і не розпочавши перевірку. Відтак ні уряд, ані Директорія також не вдалися до жорстких дій щодо такого свавілля голови Фінансової агентури. Отже, Г. Супрунові також удалося переграти Народне міністерство фінансів, уряд і Директорію УНР та зірвати перевірку своєї діяльності й усїєї Фінансової агентури УНР у Німеччині. Як згодом виявилось — до березня 1920 року.

Варто зазначити, що така ситуація з діяльністю Фінансової агентури стурбувала владу УНР і змусила її вдатися до зміни формату державних торговельно-фінансових операцій за кордоном. Так, наприклад, 23 грудня 1919 року С. Петлюра та виконував

обов'язків голови Ради народних міністрів УНР і водночас керівник Міністерства закордонних справ А. Лівницький підписали одразу кілька наказів із цього приводу. Зокрема, документом «Ч.869/Д.С.» голові Посольства УНР у Німеччині М. Поршу було наказано передати в розпорядження Торговельної комісії УНР на чолі з А. Сербіненком «усі військові кредити і взагалі кредити на державні закупки, які були одпущені в розпорядження Українського Посольства в Німеччині або на ім'я Пана Посла»<sup>21</sup>.

Торговельній комісії мали передати також усе вже закуплене посольством військове майно та різні товари. Усі ж документи в справах здійснених посольством закупівель повинні були віддати представникові державного контролю УНР у Німеччині, а в разі його відсутності — ревізорів військових місій отаманові О. Жуковському. У наказі було наголошено на тому, що «нові закупки військового майна в Німеччині мають переводитися надалі тільки Торговельною Комісією У.Н.Р. за кордоном під головуванням А. Сербіненка»<sup>22</sup>.

Самому ж А. Сербіненкові було наказано (Ч.872/Д.С.) за участі представника держконтролю УНР за кордоном (а в разі його відсутності — за участю ревізора військових місій отамана Жуковського) прийняти від посольства в Німеччині та його голови М. Порша всі наявні закупівельні кредити. А все вже закуплене військове й інше майно передати під охорону Торговельної комісії, яка з часу його прийому переймала на себе відповідальність за нього. Нові ж закупки військового майна було наказано припинити, а у випадку отримання вигідних для держави пропозицій із цього приводу — доповідати урядові та здійснювати закупівлі лише через Верховну владу УНР.

Крім того, усі питання щодо майбутніх закупівельних операцій із військовим та іншим майном мали відтоді розглядати за обов'язкової участі ревізора військових місій УНР О. Жуковського чи уповноваженої ним особи. Торговельній комісії також було наказано подати звіт про свою діяльність, а саме: а) що закуплено Комісією; б) що прийнято Комісією від ліквідованих закупівельних установ; в) де це майно перебуває, у якій кількості та за яких умов його зберігають; г) план найближчої діяльності Комісії та проект штатів, а також точний звіт про стан кредитів, які були в її розпорядженні<sup>23</sup>.

Подібний наказ (Ч. 870/Д.С.) того ж дня було надіслано й до Посольства УНР у Відні. У ньому, зокрема, ішлося про передачу 50-мільйонного військового фонду, який перебував на рахунку Посольства УНР в Австрії, у розпорядження Торговельної комісії УНР на чолі з А. Сербіненком. Головний отаман С. Петлюра наказував також домогтися від усіх приватних осіб, які на той час перебували у Відні й отримували кошти із зазначеного фонду за розпорядженнями колишнього міністра закордонних справ В. Темницького, звітностей про витрати цих грошей, а також обов'язкового повернення решти із цих сум. Крім того, самому В. Темницькому було наказано

сформувати справу й пояснити власні витрати, а також ті асигнування із державного військового фонду, які він без належних на те повноважень здійснив на ім'я окремих місій і приватних осіб<sup>24</sup>.

Після перебрання контролю над 50-мільйонним військовим фондом у Відні від Посольства УНР в Австрії, Торговельна комісія повинна була (Наказ Головного отамана С. Петлюри Ч.873/Д.С. від 23 грудня 1919 року) припинити витрату цих коштів. Частково їх можна було використати лише на утримання персонального складу Комісії та її агентів, проте тільки із санкції ревізора військових місій УНР за кордоном О. Жуковського. Відтоді якщо інакше витрачати кошти з цього фонду можна було винятково за окремим у кожному випадку розпорядженням Верховної влади УНР. Водночас було категорично заборонено витрачати валюту США, сума якої на рахунку фонду дорівнювала 204 тис. 735 доларам. Заздалегідь зауважу, що у виборі А. Сербіненка на посаду голови Торговельної комісії УНР за кордоном С. Петлюра помилився\*\*\*, та згодом у виданій ним 1923 року брошурі «Сучасна українська еміграція та її завдання» згадає про «недостойне й непристойне поведження деяких представників української кооперації в справі державного скарбу і зловживання урядовими дорученнями (Сербіненко і К<sup>о</sup>) з проволіканням відчитності у витраті державних грошей та одночасним залякуванням до большевиків, щоб кінці у воду сховати»<sup>25</sup>.

Контролювати діяльність, запобігати зловживанням військових місій взагалі й очолюваної А. Сербіненком Торговельної комісії зокрема, як уже було зазначено вище, мав ревізор військових місій УНР за кордоном, яким було призначено колишнього військового міністра часів Центральної Ради полковника О. Жуковського. Повноваження ревізора військових місій юридично не поширювалися на цивільні установи УНР за кордоном, якою власне й була Торговельна комі-

---

\*\*\* Очевидно, призначаючи його на цю посаду, Головний отаман піддався двом аспектам: по-перше, А. Сербіненко в минулому був членом Київської губерніяльної земської управи та виконкому Київської губернії (С. Петлюра був провідником земств у 1918 р.) і членом Центральної Ради та Селянської спілки (як, до речі, і член Директорії Ф. Швець); по-друге, А. Сербіненко був кооператором, автором брошури «Кооперація на селі» (1919 р.), а саме тоді уряд УНР через Б. Мартоса, Х. Барановського й інших відомих діячів кооперативного руху фактично лобював інтереси представників кооперації в сенсі державних закупівельних замовлень, виділяючи їм величезні, як на той час, скарбові суми. Уже в 1920 р. А. Сербіненко придбав собі у власність книгарню в Берліні й займався перевезенням і реалізацією книжок в Україні. У 1920 р. він (за дорученням уряду УНР) став також одним з організаторів Об'єднання центральних українських кооперативів, яке проіснувало до 1923 р. Так А. Сербіненко ошукав уряд Директорії.



сія, а відтак їх слід було дещо змінити й унормувати. Як наслідок, 23 грудня 1919 року з'явився відповідний наказ (Ч. 871/Д.С.) Голови Директорії та Головного отамана військ УНР С. Петлюри. Згідно з документом на ревізора військових місій УНР за кордоном (як додаток до доручень, наданих від 5 вересня 1919 року) було покладено: а) контроль над загальною та закупівельною діяльністю військових місій і торговельних агентів УНР за кордоном; б) з'ясування стану відпущених у розпорядження названих місій та агентів, а також посольств і дипломатичних місій УНР кредитів на закупівлю військового майна й узагалі державного майна; в) визначення кількості й місця перебування закупленого для УНР майна.

Ревізор військових місій УНР за кордоном отримав також право припинення витрат із вищевказаних кредитів, а також право контролювати справи, що були пов'язані з купівлею для УНР військового й іншого майна та можливими майбутніми закупівлями. Крім цього, О. Жуковський здобув право (у межах його обов'язків) не лише безпосередньо співпрацювати з посольствами та дипломатичними місіями УНР, а й вимагати від них необхідних пояснень і допомоги. Для виконання цих обов'язків О. Жуковському було надано також право утримувати канцелярію й робити інші видатки згідно з відповідними штатами<sup>26</sup>.

Штати ревізора військових місій УНР за кордоном було затверджено того самого дня, що й наказ про розширення його повноважень (23 грудня 1919 року). Отже, під час ревізії військових місій встановлювали такі посади: юрисконсульт, секретар і канцелярист. Осіб на ці посади призначав сам ревізор у випадку потреби. Офіційно ревізор військових місій та його співробітники постійно належали до Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Празі, а витрати, пов'язані з його діяльністю, відносилися до військового фонду УНР за кордоном. За штатом на утримання було передбачено витрати в чеських кронах: ревізоріві, як військовому агентові, по першому класу відповідно до штатів військових агентів за кордоном, затвердженому Військовим міністерством; юрисконсульту — одноразові винагороди за потребою, але за умови, що загальна сума місячної винагороди не перевищуватиме місячного утримання ревізора; секретареві — 3 тис. чеських крон; канцеляристу — 2 тис. крон. Довові витрати при роз'їздах було регламентовано за таким принципом: ревізоріві виділяти суму рівня дипломатичного радника, відповідну до ставок посольств і місій УНР у тих державах, куди він прямував; співробітникам (урядовцям) — як урядовцям для доручень, а саме — на квиток 1-го класу на залізниці та на готель (відповідно до дійсної вартості). Канцелярські видатки не мали перевищувати 250 крон місячно. Крім того, на представницькі (репрезентативні) й непередбачені видатки О. Жуковський мав можливість місячно витратити до 10 тис. чеських

крон. Кожних два тижні ревізор військових місій був зобов'язаний подавати урядові звіт про свою діяльність<sup>27</sup>. Чи була успішною ревізорська робота колишнього військового міністра Центральної Ради (1918 р.) і командира Корпусу кордонної охорони УНР за Директорії (1919 р.) полковника О. Жуковського — відомостей замало. Позаяк із того часу він перебував на своїй посаді лише три місяці. 23 червня 1920 року рішенням Ради народних міністрів його було звільнено з посади військового агента в Празі та ревізора військових місій УНР за кордоном із 16 березня 1920 року<sup>28</sup>.

Питання ж про зміст і методи діяльності української Фінансової агентури УНР у Німеччині знов загострилося з початком 1920 року. Причиною цього стали чутки про факти зловживання та марнотратства державних коштів головою Агентури Г. Супруном. Хоча й номінальний голова Ревізійної комісії, створеної ще за рік до цього в грудні 1919 року О. Скоропис-Йолтуховський, як можна зрозуміти з листа його дружини Вікторії до свого батька Є. Чикаленка, і сумнівався, чи вдасться урядові УНР якимось чином притягти голову Фінансової агентури до перевірки<sup>29</sup>. Проте конфлікт між членом Директорії А. Макаренком, Б. Мартосом і Г. Супруном, який із новою силою розпалився на початку 1920 р. і був пов'язаний із фінансовими справами, мав, зрештою, наблизити та загострити й питання про діяльність Фінансової агентури в Берліні.

Окреме й доволі сумнівне місце в цій історії займає також А. Макаренко. Будучи членом Директорії та перебуваючи за кордоном, А. Макаренко прагнув відігравати там провідну роль. Одним із засобів посилення свого впливу вибирав численні обіцянки грошових асигнувань посольствам і місіям УНР, українським організаціям, партійним групам та окремим діячам за кордоном. Утім такі кошти він міг отримати лише безпосередньо від Народного міністерства фінансів України (тобто від Б. Мартоса й, відповідно, із візії С. Петлюри), що було практично неможливо, або ж від Фінансової агентури УНР у Німеччині (тобто від Г. Супруна). Проте отримати належні кошти він ніяк не міг. Ситуацію, що склалася, лаконічно змалював Є. Чикаленко в листі від 8 лютого 1920 року. В. Чикаленко-Скоропис, яка тоді працювала в місії Українського Червоного Хреста у Відні: «Грошей він [А. Макаренко] не має, тільки усе усім обіцяє; одні других тут підкопують: він Мартоса, Мартос його, Супрун їх, вони Супруна»<sup>30</sup>.

Відтак, аби остаточно не втратити репутацію, А. Макаренко вдався до радикального методу тиску на Фінансову агентуру. Як свідчив Г. Супрун, у січні 1920 року А. Макаренко, користуючись статусом члена Директорії, своїм наказом (№ 102) заборонив Фінансовій агентурі виплачувати кошти всім закордонним місіям УНР<sup>31</sup>. Таким кроком А. Макаренко завдав не лише надзвичайної шкоди діяльності закордонних місій УНР, які й так потерпали від нестачі кош-

тів, але, звичайно ж, і брутально перевищив свої повноваження. Тут буде доречним з'ясувати, які ж саме повноваження отримали члени Директорії А. Макаренко та Ф. Швець, від'їжджаючи восени 1919 року за кордон. У відповідній Постанові Директорії УНР від 15 листопада 1919 року<sup>32</sup>, завізований її головою С. Петлюрою, головою Ради народних міністрів І. Мазепою та державним секретарем С. Шрамченком, було чітко зазначено, що А. Макаренко та Ф. Швець, відбуваючи за кордон, «від імені Верховної Влади У.Н.Р.» отримують такі повноваження:

1) вони могли брати участь у Міровій Конференції в Парижі й інших міжнародних конференціях із правом заступництва інтересів УНР;

2) А. Макаренко спільно із Ф. Швецем могли затверджувати ті фінансово-економічні договори, які підготовлені або були попередньо укладені міністром фінансів Б. Мартосом чи іншими особами на підставі уповноважень, наданих їм урядом УНР;

3) могли здійснювати вищий контроль над діяльністю всіх урядових інституцій УНР за кордоном та окремих урядових осіб із правами скорочення встановлених законами штатів цих інституцій, а також змінювати розміри утримання їхнього персонального складу та право примусово відряджати до місця осідку уряду УНР усіх тих осіб урядових інституцій за кордоном, відносно яких ухвалено відповідні постанови урядом Республіки;

4) мали право попередньо укласти угоди та військово-політичні договори від імені УНР з іншими державами;

5) у випадку припинення фізичного існування Верховного уряду на території України уживати всіх заходів для збереження державного майна та коштів УНР за кордоном, для чого мали право укласти й підписувати відповідні акти від імені УНР<sup>33</sup>.

Після отримання заборони А. Макаренка виділяти кошти закордонним місіям УНР голова Фінансової агентури Г. Супрун, незважаючи на незаконність і неправомірність такого розпорядження, одразу ж (без усіяких на те застережень) узагалі припинив виплачувати кошти українським місіям і посольствам за кордоном. Коли ж із Посольства УНР у Німеччині надійшов логічний запит щодо фінансування, Г. Супрун листом від 20 січня 1920 року повідомив посольство про відповідну заборону А. Макаренка<sup>34</sup>. Відтак виникла суперечка.

Вже наступного дня, 21 січня 1920 року, посол УНР у Німеччині М. Порш надіслав голові Фінансової агентури жорсткого листа, у якому заявив, що подібний наказ А. Макаренка є незаконний. Крім того, М. Порш зазначив, що член Директорії А. Макаренко мав право лише скорочувати штати місії УНР, але цим правом він міг скористатися не одноосібно, а лише в порозумінні з іншим членом Директорії Ф. Швецем. Забороняти ж виплату коштів узагалі не належить до

його повноважень. Задля підтвердження своїх слів посол надіслав Г. Супруну також і зазначену вище постанову Директорії «про повновасть» цих директорів за кордоном УНР. Крім того, М. Порш запросив надіслати йому копію наказу № 102 А. Макаренка. Посол також поставив Г. Супруна до відома, що у зв'язку з тим, що зазначений наказ А. Макаренка загрожує інтересам держави, він водночас повідомляє про цей незаконний учинок голову Директорії, міністра закордонних справ і міністра фінансів УНР. Голові ж Директорії М. Порш категорично заявив, що він (Г. Супрун) «є відповідальним за всі шкоди, які повстануть із виконання цього наказу»<sup>35</sup>.

Проте Ревізійна комісія О. Скорописа-Йолтуховського так і не розпочала перевірку діяльності Фінансової агентури й особисто її голови Г. Супруна. Невдовзі їй взагалі було закрито за рішенням народного міністра фінансів УНР. Як заявив членам зазначеної Комісії після наради з окремими представниками УНР за кордоном сам міністр фінансів Б. Мартос, причиною такого кроку з його боку було те, що він «не вважав своєчасним загострювати це питання і настоювати, не зважаючи на опір п. Супруна, на негайному переведенню ревізії»<sup>36</sup>. Зі свого боку Г. Супрун заявив, що сумнівається в міністерській посаді Б. Мартоса й той навіть отримав від Директорії посвідчення, що він дійсно є міністром фінансів УНР<sup>37</sup>, але й такий аргумент виявився марним.

Тим часом, після скандалу з наказом А. Макаренка та скасування ревізії Фінансової агентури, Б. Мартос усе ж таки сподівався, що Г. Супрун таки дасть йому звіт про свою роботу. Проте Фінансова агентура, незважаючи на категоричні вимоги міністра фінансів, жодного разу не звітувала урядові УНР щодо використання державних коштів і своєї діяльності взагалі. Не поновила вона й фінансування українських посольств і місій, які змушені були існувати без належних для відповідної діяльності за кордоном грошей. Відтак, згідно з наказом міністра фінансів (від 31 березня 1920 року), Г. Супруна «за невиконання наказів і зловживання виданими йому уповноваженнями» було звільнено з посади голови Фінансової агентури з 29 березня 1920 року<sup>38</sup>.

Важливо й те, що зазначений наказ Б. Мартоса від 8 квітня 1920 року затвердили члени Директорії Ф. Швець і А. Макаренко, які перебували тоді за кордоном. Тож можна зробити висновок, що А. Макаренко в такий спосіб помстився Г. Супруну за непослух, а також заперечував свій наказ Фінансовій агентурі про заблокування фінансування українських посольств і місій. Про факт звільнення Г. Супруна негайно було повідомлено всім українським посольствам і оголошено в місцевих німецьких часописах.

Здавалося б, проблему було розв'язано, однак наказ міністра фінансів не визнав ані Г. Супрун, ані співробітники Фінансової агентури. Понад те, голова Фінансової агентури відмовився передавати справи, кошти й майно Фінансової агентури новопризначеному на

його місце Іванові Мірному, заявивши, що «Міністра Мартоса і того Уряду, якого представником він єсть, він, Супрун, не визнає»<sup>39</sup>. Водночас припинили працю в Агентурі всі її урядовці (на той час — 11) та співробітники, що фактично можна вважати саботажем.

Перемовини в пошуках компромісу тривали з Г. Супруном майже місяць. Усвідомивши, що дійти згоди не вдасться, міністр фінансів Б. Мартос подав на голову української Фінансової агентури цивільний позов до німецького суду в Берліні з проханням накласти арешт на майно Г. Супруна та Фінансової агентури УНР. Коли ж на поточні рахунки (конто) та на сейфи Г. Супруна в берлінських і віденських банках — принаймні на ті, які до того часу виявили — було накладено заборону, а канцелярію та бухгалтерію опечатано (як виявилось згодом, опечатано було тільки майже порожні шафи), Г. Супрун погодився нарешті (але на певних умовах) здати активи та справи Агентури й допустити Ревізійну комісію до здійснення перевірки. При цьому 11 травня 1920 року між міністром фінансів УНР Б. Мартосом і Г. Супруном було укладено формальну угоду, у якій Г. Супруну було надано особисті гарантії від українського уряду.

Текст угоди з восьми пунктів було укладено в Берліні німецькою мовою та засвідчено підписами Б. Мартоса й Г. Супруна. У ній, зокрема, було зазначено, що Г. Супрун передає призначеному міністром фінансів Б. Мартосом його наступникові на посаді голови Фінансової агентури Іванові Мірному наявні друкарські машини, друкарський папір, фарби та все приладдя, що ще залишилося для виготовлення українських банкнотів. І. Мірному було передано подальше управління Фінансовою агентурою, ключі до її помешкання, шафи та скрині, як і урядові печатки. Г. Супрун був зобов'язаний також передати І. Мірному всі предмети, які йому (як колишньому українському фінансовому агенту) було передано, або які потрапили в його (Г. Супруна) розпорядження в інший спосіб, навіть якщо їхня наявність не була облікована при початку роботи Фінансової агентури.

Г. Супрун брав на себе обов'язок доручити банкам, у яких були грошові вклади та поточні рахунки, зберігати їх і надалі для розпорядження новопризначеним українським фінансовим агентом І. Мірним.

Узгоджено було також і створення нової Ревізійної комісії на чолі з колишнім генеральним (державним) писарем УНР (1917–1918 рр.), директором канцелярії Міністерства закордонних справ УНР та Української Держави (1918 р.), членом партії есерів Іваном Мірним і членами-заступниками (товаришами): колишнім міністром шляхів УНР (1918) та українським консулом у Женеві (Швейцарія), інженером і членом партії українських есерів Євгеном Соковичем і доктором Мортирієм Галиним. Г. Супрун мав негайно передати цій Ревізійній комісії всі книги Фінансової агентури, кореспонденцію, договори, угоди й інші листи. Своєю чергою, Комісія мала перевірити на їхній під-

ставі всі справи Агентури й подати свій звіт обом сторонам (міністрові фінансів Б. Мартосу та Г. Супрунові) до відома. Крім того, Г. Супрун був зобов'язаний надати Ревізійній комісії (або її голові) будь-які запрошені відомості та документи, він також відмовлявся від повернення йому назад тих документів, листів, довідок тощо.

Колишній голова Фінансової агентури повинен був надавати поради й послуги новому голові Агентури в питаннях залагодження та розв'язання суперечок із товариством Deutsche Luft-Reederei, яке займалося доставкою літаками українських грошових знаків із Німеччини в Україну для уряду Директорії УНР<sup>40</sup>. Подібне зобов'язання Г. Супрун брав на себе і щодо договору, укладеного в Амстердамі з братами Рабиновичами та з голландською фірмою Rozelius and K<sup>o</sup>. Водночас він мав передати із цього приводу відповідного листа, текст якого було одразу ж залучено при складанні угоди, Юстіцратові Марвіцу, що займався судовим процесом між Б. Мартосом і Г. Супруном.

Після передачі І. Мірному вищезазначених в угоді цінностей, документів, листів і предметів позовна сторона (Б. Мартос як представник уряду УНР) мала зректися вимоги арешту прав Г. Супруна й розблокування арештованого майна, а також відкликати свою вимогу. Адвокати обох сторін мали подати до відома суду, що встановлений термін для подання позову за згодою сторін продовжується на три місяці. Сам же Г. Супрун щодо запровадження та здійснення арешту його майна й рахунків не мав заявляти жодних претензій на відшкодування. Юстіцрат Марвіц мав забезпечити особистими переговорами з німецьким державним прокурором поступки щодо Г. Супруна. Судові витрати мав узяти на себе Г. Супрун, а позасудові домовлено було покрити спільно обома сторонами. Крім того, арештовані грошові суми мали повернути Г. Супрунові<sup>41</sup>.

12 травня 1920 року на основі зазначеної вище угоди наказом міністра фінансів Б. Мартоса й було призначено Комісію для обрев'язування справ Фінансової агентури за час керування нею Г. Супруна в складі І. Мірного (голова), Є. Соковича та М. Галина. Того самого дня вранці Комісія розпочала перебрання від Г. Супруна канцелярських і бухгалтерських книг, документів і листування. На вечірніх засіданнях у її роботі брали участь Г. Супрун і його співробітники (Аристархов, представник держконтролю Вронський та юрисконсульт Гершун), на яких присутніх знайомили з поточними результатами перевірки діяльності Фінансової агентури та головним чином зі справою купівлі чаю та інших товарів за кордоном, транспортування до Кам'янця-Подільського українських грошей, друкованих у Німеччині, й купівлі чужоземної валюти для українського уряду. Після попереднього загального перегляду справ канцелярії та ознайомлення з бухгалтерськими книгами та касовими документами, для чого знадобилося про-

вести 14 засідань, Ревізійна комісія вирішила здійснити детальне об'єктування окремих напрямків діяльності Фінансової агентури та на підставі підсумків цієї перевірки підготувати відповідні доповіді й акти пленуму Комісії, складання яких було доручено їй окремим членам.

На загальних засіданнях Комісії розглядали важливі питання, зокрема організаційного характеру тощо, які виникали під час ревізування, складали акти, обмірковували найголовніші запитання до Г. Супруна й аналізували його відповіді на них, а також готували інформацію для ознайомлення з роботою Ревізійної комісії членів Фінансової агентури. Детальну ж перевірку окремих справ було розподілено між членами Комісії в такий спосіб: І. Мірний займався ревізією роботи канцелярії Агентури та справою закупівлі нею чаю та інших товарів; Є. Сокович — купівлею для Фінансової агентури іноземної валюти та справою транспортування українських грошових знаків до Кам'янець-Подільського (справа «Deutsche Luft-Reederei») та справою так званої колишньої Зондеркомісії, яка була безпосередньо пов'язана з особистою діяльністю Г. Супруна; М. Галин — ревізією бухгалтерії, облікових, реєстраційних книг і грошових документів. Підсумки роботи Ревізійної комісії мали бути викладені у вступній записці її голови про призначення Комісії, її внутрішню організацію, механізм здійснення перевірки, а також зі складеного на основі перевірених і ухвалених на її загальному пленумі доповідей в окремих справах діяльності Фінансової агентури загального «Заключення» Ревізійної комісії.

Із перших же днів роботи Ревізійної комісії виявилось її надто складне становище. У розпорядженні Ревізійної комісії не було технічного персоналу, коштів і навіть окремого приміщення. Її члени були змушені тулитися в тісному помешканні Фінансової агентури, що дуже ускладнювало справу. Уся Комісія складалася лише з трьох членів, тим часом ніхто з них не був призначений виключно для здійснення ревізії. Усі вони входили до складу новоорганізованої Фінансової агентури й мали свої постійні обов'язки. Голова Ревізійної комісії І. Мірний водночас був і головою Фінансової агентури (призначений, як уже було зазначено, на цю посаду замість Г. Супруна) і додатково був обтяжений виконанням своїх обов'язків фінансового агента УНР. Крім того, він мав також провести нову реорганізацію Фінансової агентури, позаяк усі колишні урядовці Агентури саботували її роботу й, урешті-решт, були звільнені з посад, а канцелярію та бухгалтерію запроваджували цілком по-новому. Член Комісії Є. Сокович виконував одночасно й обов'язки скарбника Фінансової агентури, а М. Галин, хоч і був призначений урядовцем Агентури лише для здійснення ревізії, проте паралельно займався ще певний час і перевіркою звітів Української Республіканської Капели.

У зв'язку з цим І. Мірному довелося, дещо ослабивши Фінансову агентуру, передати їй бухгалтера майже цілком у розпорядження

М. Галина, який здійснював ревізію бухгалтерії, а також використувати для потреб Ревізійної комісії друкарку Фінансової агентури. Секретарські ж обов'язки продовжували нести самі члени Ревізійної комісії. Згодом для вироблення більш безстороннього висновку в справі ведення бухгалтерських книг, а також для певної допомоги Є. Соковичу при розгляді книг та обробки належних матеріалів і зібранню інформації для ретельної ревізії операції з купівлі іноземної валюти для роботи в Комісії було тимчасово залучено (із відрядною платнею) німецьких фахівців — бухгалтера п. Цеха та присяжного маклера бухревізора п. Гайна.

На всі ці потреби й на покриття канцелярських видатків із часом у розпорядження Ревізійної комісії було асигновано лише 7 тис. 500 німецьких марок. Із цих коштів половину суми було, між іншим, виплачено на додаткову платню за працю в Ревізійній комісії бухгалтеру Фінансової агентури Вішневському та друкарці Кніпфер. Жодних інших асигнувань для Ревізійної комісії більше не робили. Тільки після двох місяців від початку роботи Ревізійної комісії, відповідно до наказу міністра фінансів Б. Мартоса, до її складу 14 липня 1920 року було введено члена-секретаря П. Сікору, який займався винятково секретарською частиною, яку на той час було вже дуже розгорнуто й ускладнено. Член-секретар жодної іншої посади, окрім посади секретаря Ревізійної комісії, не займав і вважався відрядженим від Кредитової канцелярії Міністерства фінансів УНР. Варто додати також, що всі інші члени й голова Комісії, як урядовці Фінансової агентури, ніякої окремої платні за працю в Ревізійній комісії не одержували<sup>42</sup>.

Утім у такому побільшеному складі Ревізійна комісія працювала недовго, позаяк 16 серпня 1920 року її голова І. Мірний вийшов зі складу Ревізійної комісії. Свою добровільну відставку він мотивував тим, «що для нього, як виконуючого обов'язки Агента Міністерства Фінансів, яке розпочало (відновило) зараз судовий процес проти був[шого] Фінансового Агента Г. Супруна, дуже незручно стояти разом з тим на чолі Комісії для обревівування діяльності Супруна, яка повинна бути цілком відокремленою і безсторонньою. Крім того совісне виконання складних і відповідальних обов'язків по цим двом посадам разом для однієї людини взагалі сливе неможливе»<sup>43</sup>. Зазначені підстави Ревізійна комісія визнала цілком слушними. Тож на своєму засіданні 16 серпня 1920 року постановила в цій справі наступне: «Поділяючи погляди п. Голови Комісії в цій справі і маючи на увазі, що перша стадія праці Ревізійної Комісії уже закінчена і висновки ревізії передано до відома пана Міністра Фінансів і пана Супруна і що склад Комісії з 10 липня збільшився ще Секретарем паном Сікорою, Ревізійна Комісія вважає можливим закінчити ревізію в тому складі, який залишається: — пп. Сокович, Др. Галин і Сікора, про що повідомити п. Міністра Фінансів і прохати призначити на будуче за Голову Ревізійної Комісії члена її п. Є.О. Соковича»<sup>44</sup>.



Б. Мартос також погодився з наведеними аргументами та, прийнявши відставку І. Мірного, призначив замість нього головою Ревізійної комісії Є. Соковича. Вийшовши зі складу комісії, І. Мірний із відповідними доповідями закінчив працю щодо взятих на себе відділів ревізії. Отже, від середини серпня 1920 року у складі Ревізійної комісії залишилося лише три члени: її голова Є. Сокович, др. М. Галин та член-секретар П. Сікора. У цьому складі без дальших змін Комісія працювала й надалі.

Уже від початку роботи Ревізійної комісії поверхове загальне ознайомлення з діяльністю Фінансової агентури показало, що справи купівлі та ліквідації чаю, купівлі валюти, транспорту — надзвичайно складні, заплутані, потребують детального вивчення, аналізу договорів та інших документів, складених до того ж переважно німецькою мовою. Канцелярія ж і бухгалтерія Фінансової агентури перебували в повному безладі. Бухгалтерські книги не відповідали елементарним правилам ведення й не були, очевидно, автентичними. Частина їх було складено просто «по устним заповіданням», тобто без жодних касових документів.

Крім того, виявилось, що Г. Супрун жодного разу за весь час існування Фінансової агентури не подавав міністрові фінансів звіт щодо своєї діяльності взагалі, зокрема й про стан каси. Навіть під час роботи Ревізійної комісії, коли її голова І. Мірний беззастанно вимагав від Г. Супруна інформації з того чи іншого питання, він не склав і не подав у розпорядження Ревізійної комісії жодного звіту, а ті його баланси не відповідали дійсному стану справи. Г. Супрун змінював їх ще тричі після того, як Ревізійна комісія доводила їх неправдивість. Відтак Комісії доводилося перероблювати знову всі папери, а після цього відповідно до них самій складати звіти, що могли б прояснити ту чи іншу справу.

Передачу Ревізійній комісії книг, документів, паперів тощо Г. Супрун розпочав у другій половині травня 1920 року, а головну частину здавав протягом усього червня, ще й частинами (26 окремих актів). Цілу ж купу паперів різного змісту (до того ж без опису) передав ще пізніше, а деякі бухгалтерські книжки (за 1919 р.) лише 2 серпня 1920 року. Проте найбільше ускладнювало та гальмувало проведення ревізії те, що Ревізійна комісія не одержала одразу всіх необхідних їй для здійснення перевірки матеріалів. Попри вищевказану угоду між міністром фінансів Б. Мартосом і Г. Супруном, колишній голова Фінансової агентури надто поволі та непослідовно здавав Ревізійній комісії належні книги, документи та листування — майже все це переховувалось десь приватно в нього, а не в Агентурі. При цьому ревізори ніколи не могли знати, чи передано ним усе, чи він має ще якісь матеріали. Досить часто висновки, зроблені на основі наявних у розпорядженні Комісії матеріалів, поставлені запитання, зібрані відомості тощо виявлялися хибними, непотрібними при ознайомленні з повними матеріалами, які передав Г. Супрун. Відтак уже зроблену працю нищили, а дослідження розпочинали спочатку.

Узагалі ж у Ревізійній комісії небезпідставно склалося враження, ніби Г. Супрун навмисно зволікав зі здачею Комісії книг, документів, паперів і навіть активів новопризначеному фінансовому агентові І. Мірному. Так, наприклад, не було представлено для перевірки касової книги, яку вели у Фінансовій агентурі в 1919 р., чекових книжок і бухгалтерських книг («корешків») за 1920 р., які насправді повсякденно вели в Агентурі (натомість було надано інші — поспіхом складені знову); не передано цілої теки з листуванням з Амстердамським банком; не було надано також багатьох паперів, телеграм і навіть документів у справі купівлі чаю (наприклад, договору братів Рабиновичів із фірмою «Розеліус і К-о»; договору Г. Супруна з Рабиновичами від 4 вересня 1919 року; посвідчення банку в Амстердамі в справі закупівлі фірмою «Розеліус і К-о» чаю тощо). У розпорядження Ревізійної комісії також не було надано листа посла УНР у Німеччині М. Порша від 21 січня 1920 року (ч. 163), до якого було додано копію уповноваження члена Директорії А. Макаренка, розпорядження міністра фінансів Б. Мартоса від 17 липня 1919 року (ч. 21) про звільнення від праці у Фінансовій агентурі в Німеччині Скнаря, розпорядження того ж таки міністра фінансів від 18 січня 1920 року (ч.403) у справі урядовця Любецького, а також докладних інструкцій, виданих Г. Супрунові на папері міністром фінансів при його (Супруна) від'їзді з Києва в Німеччину та багатьох інших важливих документів.

Таке становище, звісно ж, непокоїло членів Ревізійної комісії та змушувало повсякчасно нагадувати про це Г. Супруну. Зі свого боку, і міністр фінансів Б. Мартос наполягав на якнайшвидшому закінченні отримання матеріалів, побоюючись, що Г. Супрун не здасть активи, книги та документи до того терміну, коли було тимчасово накладено заборону на сейфи. Ревізійна комісія врешті змушена була попередити Г. Супруна про те, що вона вдасться до припинення ревізії, якщо він не покvapиться зі здачею справ. Проте Г. Супрун так і не надав Комісії частини не лише паперів і документів, а навіть деяких бухгалтерських книг. Однак навіть на підставі наявних у розпорядженні Ревізійної комісії матеріалів було встановлено дедалі більше нових фактів протиправної та протизаконної діяльності Г. Супруна, самовільні видачі ним державних грошей, неправдиві записи в бухгалтерських книгах, пред'явлення не тих книг, які в дійсності вели у Фінансовій агентурі, незаконні виплати неустойки з купівлі чаю тощо.

Отже, міністр фінансів Б. Мартос знову розпочав у берлінському суді припинений за угодою від 11 травня 1920 року цивільний процес проти Г. Супруна у зв'язку з тим, що Г. Супрун не виконав своєчасно умови угоди. На той час Ревізійна комісія вже викрила численні вчинки голови Фінансової агентури, які в надзвичайному обсязі порушували матеріальні інтереси державного скарбу УНР. За наказом міністра фінансів Ревізійна комісія подала до його відома короткий

загальний звіт від 3 серпня 1920 року (ч. 70) у справі ревізії та попередню доповідь у справі купівлі чаю, спiniaючись при цьому виключно на найбільш помітних, цілком уже завершених дослідженнях і беззаперечних доказах протизаконних дій Г. Супруна. Копію цього звіту Комісія передала також і самому Г. Супруну.

Вороже ставлення до Ревізійної комісії частини звільнених урядовців Г. Супруна, яке було вже із самого початку її роботи, дедалі дужчало й супроводжувалося приховуванням документації, саботажем і відвертим глузуванням з української влади. Неприязнь, відверта ворожнеча з представниками уряду УНР переносилися й на призначену ним Ревізійну комісію. Особливо помітною така позиція стала після нетривалого арешту німецькою владою кількох колишніх урядовців Г. Супруна, хоча ані оновлена українська Фінансова агентура, ані Ревізійна комісія не мали до цього жодного стосунку й навіть про факт і причину арешту довідалися вже згодом. Причиною ж арештів став обшук німецькою кримінальною поліцією в цілком сторонньої особи, у якої було виявлено близько 2 мільйонів українських гривень, що були одержані в Посольстві УНР у Німеччині й не були здані до каси Фінансової агентури одним із колишніх її урядовців. Невдовзі німецька поліція повернула ці кошти Посольству України в Берліні.

Влітку 1920 року, очевидно через відновлення проти Г. Супруна судового процесу і, можливо, у зв'язку з виявленням повних наслідків ревізії, справа значно змінилася. На запитання Ревізійної комісії від 23 липня відповіді від Г. Супруна вже взагалі не надходили, а сам він навіть не заходив до Ревізійної комісії для персональних пояснень. Переговори Ревізійної комісії в цій справі з Г. Супруном ні до чого не призводили, а невдовзі він і зовсім виразно заявив, що взагалі не вважає надалі за потрібне давати Ревізійній комісії будь-які пояснення та відповідати на її запитання. Разом із Г. Супруном припинили відповідати на запитання Комісії й інші його урядовці, із якими Ревізійна комісія ще вважала за можливе співпрацю.

У зв'язку з тим, що відсутність пояснень із боку Г. Супруна не лише гальмувала й ускладнювала працю Ревізійної комісії, але й заважала ретельному та об'єктивному з'ясуванню справи, Комісія, з огляду на попередні безплідні перемовини з колишнім головою Фінансової агентури, ще раз, уже у вересні (17 вересня 1920 року) звернулася до Г. Супруна з письмовим запитом чи має він намір співпрацювати з нею. У відповідь на цей запит Ревізійна комісія одержала 20 вересня 1920 року неприховано зухвалу та принизливу, як для офіційної урядової комісії незалежної держави, відповідь:

«До так званої в добрім гуморі Ревізійної Комісії. Тут. Дня 18.9.20. На Ваше гумористичне письмо з дня 17.9.20 ч. 163 могу Вам заявити, що дуже добре Вам вдалося, яко жарт. Найбільш комізму додає йому те, що на ньому є два підписи. Це останнє дуже влучне і робить письмо

вдвоє гумористичним. Я щиро дякую за прислання мені Вашого жарту і сподіваюся, що Ви не забудете мене і будете посилати мені Ваші жарти періодично. Зі саркастичним усміхом Г. Супрун підписав Гуцайло»<sup>45</sup>.

За таких умов Ревізійна комісія (враховуючи, що кілька десятків її попередніх листів до Г. Супруна взагалі залишилися без відповіді) припинила робити запити до колишнього голови Фінансової аген-тури. Звісно, неможливість отримати інформацію від особи, яка без-посередньо керувала всіма грошовими операціями уряду УНР за кор-доном, розподіляла скарбові кошти в банках і займалася фінансуван-ням українських посольств і місії тощо, надзвичайно ускладнювало й гальмувало роботу Ревізійної комісії. Замість того, щоб одержати належну інформацію на місці з перших вуст, члени Комісії змушені були звертатися за поясненнями з кожного окремого питання до різ-них осіб та інституцій у різних країнах, розшукувати потрібні мате-ріали для ревізії по всіх усюдах, у різних частинах Європи й навіть Америки. Канцелярське діловодство стало надзвичайно громіздким, а справа перевірки тягнулася вкрай повільно, позаяк ту чи іншу від-повідь (за умов ускладнення повоєнної комунікації з Німеччини з ін-шими державами) доводилося очікувати тижнями й навіть місяцями, а потім знову звертатися до тих самих адресатів за доповненнями та поясненнями. І знову чекати на відповіді. Відтак ставало зрозумілим, що найближчим часом завершити ревізію не вдасться.

Нормальному перебігу ревізії, а надто після відновлення судового позову проти Г. Супруна, ставали на заваді також психологічні умо-ви й роздмухування скандалу в німецькій пресі, що, своєю чергою, негативно відбивалося на репутації державної влади УНР. У свое-му протоколі (ч. 2) від 24 вересня 1920 року (на цей час у суді вже тривали слухання в справі Супруна, які було розпочато 22 вересня) Ревізійна комісія уряду УНР занотовувала, що «брутальне поводжен-ня в відношенню до Ревізійної Комісії бувших урядовців п. Супруна пп. Гуцайла і Ляндера, які начеб то поставили собі завданням вивес-ти Ревізійну Комісію з рівноваги, утворити навколо неї атмосферу во-рожості, аби знеохотити її далі проводити ревізію совісно, уважливо і досконально», ще раз засвідчує «рішуче відмовлення п. Супруна і його урядовців від дачі пояснень, бажання утруднити для Комісії ви-яснення дійсного стану річей», а відтак закидає йому намір «дати, яко мога менше матеріалів до розпорядження Ревізійної Комісії, аби по-збавити її можливості виявити шкідливі для нього факти»<sup>46</sup>. У про-токолі також було зазначено, що подібний розвиток подій примушує її «з жалем прийти до вис[н]овку, що всі ці виступи переводяться пла-номірно з метою не дати Ревізійній Комісії довести свою працю до кінця, до совісного і досконального вияснення справи, так мовити, «зі-рвати ревізію, дискредитувати її»<sup>47</sup>.

Поряд із прагненням кинути тінь на добросесність і законність української урядової Ревізійної комісії, Г. Супрун почав через німецьку пресу вести кампанію також і проти українського уряду. Щедро роздаючи гроші, він домігся вміщення в різних німецьких часописах цілої низки статей і заміток, що дискредитували як уряд УНР загалом, так і поодиноких його представників в Україні та за кордоном. Крім цього, він зазнав у Берліні власний друкований орган — «Німецько-українську газету», у кожному числі якого дописувачі намагалися нацькувати німецький уряд і німецьке громадянство проти уряду УНР<sup>48</sup>. Таку пропаганду помітили й члени Ревізійної комісії, які в уже згадуваному протоколі від 24 вересня 1920 року щодо спроб очорнити її роботу, зазначали, що до такої дискредитації «в значній мірі спричиняється і агітація розпочата в пресі проти Уряду Української Народньої Республіки, представниками якого призначено ревізію — агітація розпочата в пресі з метою дискредитувати його, — і виступи такого ж самого характеру п. Супруна з його співробітниками перед Німецьким Судом при вирішенні Судом питання про підлеглисть йому справи Супруна»<sup>49</sup>.

Водночас Г. Супрун оскаржив першу постанову німецького суду про накладання арешту на його майно. У своїй скарзі адвокати Г. Супруна перенесли питання на політичний ґрунт і доводили, що їхній клієнт начебто зовсім не відмовляється від відповідальності, але він (Супрун) не бачить, перед ким йому відповідати, позаяк ніякого законного уряду в Україні не існує, а ті особи, які себе називають урядом УНР чи його представниками — це тільки приватні люди. Відтак адвокати Г. Супруна поставили протилежній стороні, тобто новому міністрові фінансів УНР Х. Барановському, п'ять запитань, у яких вимагали, щоб українська урядова сторона довела: 1) що існує Українська держава в міжнародному правовому розумінні; 2) що існує Українська держава в німецькому приватно-правовому розумінні; 3) що існує українське Міністерство фінансів у правовому розумінні; 4) що це Міністерство в правовому порядку призначене, і насамперед, 5) що Х. Барановський є законним представником (як міністр фінансів) цього правомочного Міністерства фінансів.

Справу розглядали в берлінському окружному суді 22 вересня 1920 року, який оголосив вирок 25 вересня. За такого розвитку подій адвокати уряду Директорії змушені були втягнутися до політичної дискусії та навели низку доказів правового існування Української держави й уряду УНР.

Між іншим, вони передали судові наступних два документи: 1) виданий Міністерством закордонних справ Німеччини офіційний реєстр членів дипломатичного корпусу за червень 1920 року, де на сторінці 11-й Посольство УНР стоїть серед інших визнаних посольств, хоч на сторінці 12-й окремо перераховано «представництва формально ще не признаних держав», і серед цих останніх Посольства УНР не-

має; 2) словесну ноту німецького Міністерства закордонних справ від 29 червня 1920 року, у якій зазначено: «М-во Закорд. Справ має за честь одповісти на пов. словесну ноту Посольства У.Н.Р. од 22. ц.м. № 1254, що українська держава є визнана з боку німецького уряду, рівно як і Посольство У.Н.Р., як таке, є тут визнане. Зважаючи одначе на те, що на Україні зараз панують несконсолідовані відносини й що там є кілька урядів, компетенція Посольства мусить бути обмежена в де-яких подробицях, які виникають з сучасного стану річей»<sup>50</sup>.

Попри те що адвокати Г. Супруна під час судового процесу вживали всіх заходів, аби зменшити враження від доводів української сторони, за три дні суд виніс мотивований вирок (загальний обсяг документа склав 14 сторінок<sup>51</sup>, згідно з яким накладений на майно Г. Супруна арешт було визнано законним, а протест позивача (Г. Супруна) — безпідставним і необґрунтованим. Зважаючи на високу суму позову — 51,2 мільйона марок, — суд постановив для його забезпечення зажадати від позовника заставу в сумі 1 мільйон марок, яку Г. Супрун незабаром таки заплатив<sup>52</sup>.

Натомість Ревізійна комісія отримала змогу продовжити свою перевірку діяльності української Фінансової агентури в Німеччині, яка тривала до листопада 1920 року, проте так і не була здійснена повністю та не мала логічного завершення. Довести розслідування до судового рішення щодо діяльності Фінансової агентури Міністерства фінансів УНР в Берліні Ревізійній комісії не судилося. У листопаді 1920 р. міністр фінансів УНР Х. Барановський вирішив через політичні й фінансові обставини припинити судовий процес проти колишнього голови Фінансової агентури Г. Супруна, а Ревізійній комісії наказав «закінчити всі справи по ревізії справ бувшого агента Міністерства Фінансів в Німеччині Гр. Супруна не пізніше 1-го грудня ц.р., а всі матеріали ревізії передати до Кредітової Канцелярії»<sup>53</sup>. Очевидно, таке рішення стало наслідком спільного розслідування міністрів юстиції, закордонних справ і фінансів УНР. Після доповіді міністра закордонних справ А. Ніковського щодо справи колишнього фінансового агента в Берліні Г. Супруна на урядовому засіданні в Тарнові Рада народних міністрів 4 вересня 1920 року доручила їм виробити й подати з цього приводу свої висновки<sup>54</sup>. Відтак 1 грудня 1920 року Комісія мала самоліквідуватися та, відповідно, припинити ревізію діяльності Фінансової агентури УНР у Німеччині, що її члени й виконали.

1 грудня 1920 року, згідно з наказом міністра фінансів Х. Барановського, було ліквідовано й Фінансову агентуру УНР у Німеччині, її помешкання закрили, а всіх урядовців звільнено або відраджено до Міністерства фінансів без утримання<sup>55</sup>.

На цей час робота Ревізійної комісії була далекою від завершення. У її розпорядженні були передусім матеріали перевірки діяльності самого Г. Супруна, а також частково представника державного контро-

лю при Фінансовій агентурі Вронського. Ревізійна комісія так і не встигла в'яснити рівень зловживань співробітників Агентури, зокрема Хомяка, Скнаря, Крутія, Оwandера, Аристархова, Кос-Косаревица, бухгалтерів Ляндера та Гуцайла, які мали можливість вести справи у Фінансовій агентурі в певних межах більш самостійно.

Утім, попри те що Ревізійна комісія була змушена припинити збір документів, яких не вистачало, її члени зовсім не зупинили свою роботу, адже в їхніх руках вже накопичився величезний обсяг матеріалів, які ще слід було систематизувати, перевірити, обробити й скласти відповідні висновки та звітну документацію. Навіть лише технічне виконання роботи з перепису та друку на шапірографі кількох примірників величезного тому актів ревізії вимагали немало часу. Справу ускладнювало й те, що члени Ревізійної комісії (окрім її секретаря) були урядовцями Фінансової агентури з окремою платнею, а відтак із ліквідацією самої Агентури вони змушені були продовжувати роботу в Комісії після 1 грудня 1920 року без платні за свою працю. Усі ж колишні співробітники Фінансової агентури, окрім її нового голови І. Мірного та бухгалтера Вишневського, відмовилися надавати членам Ревізійної комісії будь-яку допомогу в з'ясуванні окремих аспектів ревізії та складанні звітних актів. Члени Ревізійної комісії, за браком помешкання, тимчасово розмістилися при Кредитовій канцелярії (яку також уже мали ліквідувати). Урядовці були змушені негайно шукати собі інших засобів заробітку, частина з них узагалі виїхала з Берліна, як, наприклад, член-секретар Комісії Сікора, який навіть не мав коштів для оформлення офіційного закриття Ревізійної комісії.

Тим не менш, незважаючи на такі несприятливі обставини, Ревізійна комісія вважала своїм громадським обов'язком хоч би формально довести до певного завершення доручену їй справу. На прохання її членів міністр фінансів Х. Барановський розпорядженням від 17 грудня 1920 року дозволив їм продовжити роботу для закінчення справ ревізії та складання звітних актів до 1 лютого 1921 року, але без відпуску коштів на утримання (за винятком колишнього бухгалтера Фінансової агентури Вишневського, якому як вільнонайманому виділяли платню від Кредитової канцелярії Посольства УНР у Берліні). Свою працю Ревізійна комісія завершила до встановленого міністром фінансів терміну, але технічна робота з друку звітних актів затяглася ще й на весь лютий 1921 року<sup>36</sup>.

Результати роботи Ревізійної комісії щодо перевірки діяльності Фінансової агентури Міністерства фінансів УНР у Німеччині, як свідчать систематизовані й опрацьовані її членами матеріали та відповідні звітні акти, цілком ясно й чітко викрили глибокі корені корупції фінансового агента УНР Г. Супруна, який мав фактично надзвичайні й одноосібні повноваження в розпорядженні державними коштами України за кордоном, злочинну співпрацю чи не всіх співробітників Агентури,

саботаж і елементарну безвідповідальність, які були поєднані з усвідомленням безкарності. Додам також, що Г. Супрун так і не зазнав покарання за свої зловживання державними коштами УНР; він продовжував мешкати в Берліні й у 1924 р. навіть (спільно з Я. Оренштайном і Щепаловим) заснував у столиці Німеччини велику видавничу фірму українських «творів красного письменства та історії»<sup>57</sup>.

Зрештою, попередні підсумки ревізії діяльності Фінансової агентури УНР вказують на те, що фінансові махінації, корупція та крадіжки державних коштів, які чинили голова та члени Фінансової агентури, були дуже пов'язані з найвпливовішими державними та політичними діячами й організаціями Української Народної Республіки. А це дає право припустити, що згорання роботи Ревізійної комісії міністром фінансів УНР Х. Барановським було пов'язане не лише з військово-політичними ускладненнями тогочасної української влади.

Вочевидь, сама організація влади в УНР часів Директорії була вкрай неефективною, а отже, дозволяла подібним елементам не лише підточувати українську державність ізсередини, але й дискредитувати її як в очах світової спільноти, так і власного народу. І це помітно не лише з аналізу роботи Фінансової агентури в Німеччині, а й з огляду на діяльність О. Севрюка в Італії, українських представників на Паризькій мирній конференції, принципи партійної та особистої квоти в призначенні урядовців, отаманщину в Україні, безпорадність держконтролю та судової системи, чвари в Директорії, фактичну немічність урядових структур і практичну узурпацію влади Головним отаманом, масштаб якої водночас обмежувався ареалом його особистої присутності тощо. Зазначені факти лише підтверджують те, що як фінансові, так і державотворчі проблеми УНР часів Директорії були набагато глибшими за банальну «корупцію» Супрунів та їм подібних і крилися у вихідних принципах організації та функціонування системи державної влади в УНР.

<sup>1</sup> *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції — К.: Темпора, 2003. — С. 80.

<sup>2</sup> Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1920 рр.: Документи і матеріали. — Т.1. — К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. — С. 184.

<sup>3</sup> Там само. — С. 188.

<sup>4</sup> ЦДАВО України. — Ф.3690. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 32.

<sup>5</sup> *Мартос Б.* Українська валюта 1917–1920 років // Мартос Б., Зозуля Я. Гроші Української Держави. — Мюнхен, 1972. — С. 20.

<sup>6</sup> Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. XXIV-4. — Арк. 322.

<sup>7</sup> *Немановъ Л. М.* Финансовая политика Украины (7 ноября 1917 — 4 февраля 1919 г.) — К., 1919. — С. 91.

<sup>8</sup> Там же. — С. 97.

<sup>9</sup> Там же. — С. 91–92.

<sup>10</sup> Там же. — С. 97–98.

<sup>11</sup> Директорія, Рада Народних Міністрів... — С. 118.

<sup>12</sup> *Мартос Б.* Українська валюта 1917–1920 років. — С. 24.



- <sup>13</sup> ЦДІА України у Львові. — Ф.681. — Оп.1. — Спр.1. — Арк.6.
- <sup>14</sup> Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — Арк. 14а зв.
- <sup>15</sup> Ibid. — Арк. 12 зв.
- <sup>16</sup> Ibid. — Скр. XXIV-4. — Арк. 322.
- <sup>17</sup> Ibid. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — Арк. 12 зв.
- <sup>18</sup> Ibid. — Арк. 12 зв.
- <sup>19</sup> Ibid. — Арк. 12 зв. — 13.
- <sup>20</sup> Ibid. — Арк. 13.
- <sup>21</sup> Ibid. — Скр. 23 XXIV-4а (11). — № м-ф. 87286. — Арк. 78.
- <sup>22</sup> Ibid.
- <sup>23</sup> Ibid. — Арк. 81—81 зв.
- <sup>24</sup> Ibid. — Арк. 79.
- <sup>25</sup> *Петлюра С.* Сучасна українська еміграція та її завдання // Симон Петлюра. Статті. — К.: Дніпро, 1993. — С. 231—275.
- <sup>26</sup> Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-4а (11). — № м-ф. 87286. — Арк. 80.
- <sup>27</sup> Ibid. — Арк. 85, 80.
- <sup>28</sup> ЦДАВО України. — Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 53. — Арк. 46.
- <sup>29</sup> *Чикаленко Є.* Щоденник. 1919—1920 — К.; Нью-Йорк: Вид-во імені Олени Теліги, 2005. — С. 229.
- <sup>30</sup> Там само. — С. 251.
- <sup>31</sup> Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — Арк. 119 зв.
- <sup>32</sup> На тому історичному останньому засіданні Директорії за участю Петлюри, Швеця, Макаренка й членів Ради народних міністрів (Мазепи, Черкаського, Шрамченка, Безпалка), що відбулося 15 листопада 1919 року в Кам'янці-Подільському, було вирішено про виїзд за кордон А. Макаренка та Ф. Швеця. І що верховне керування справами Республіки покладається на голову Директорії Головного отамана С. Петлюру, який іменем Директорії затверджує всі закони та постанови, ухвалені Радою народних міністрів [ЦДАВО України. — Ф.3696. — Оп.2. — Спр.318. — Арк.25].
- <sup>33</sup> Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — Арк. 119.
- <sup>34</sup> Ibid. — Арк. 119 зв.
- <sup>35</sup> Ibid. — Арк. 119.
- <sup>36</sup> Ibid. — Арк. 4.
- <sup>37</sup> Ibid. — Скр. XXIV-4. — Арк. 322.
- <sup>38</sup> Ibid. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — Арк. 4.
- <sup>39</sup> Ibid. — Арк. 4.
- <sup>40</sup> Дивіться: Гай-Нижник П. Справа Deutsche Luft Reederei (або коли і на яких умовах урядові УНР переправлялися гроші з Німеччини) // Україна дипломатична. — Вип. X. — К., 2009. — С. 441—457.
- <sup>41</sup> Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — Арк. 4—5 зв.
- <sup>42</sup> Ibid. — Арк. 6— 8 зв.
- <sup>43</sup> Ibid. — Арк. 10—10 зв.
- <sup>44</sup> Ibid. — Арк. 10 зв.
- <sup>45</sup> Ibid. — Арк. 9 зв. — 10.
- <sup>46</sup> Ibid. — Арк. 10 зв. — 11.
- <sup>47</sup> Ibid. — Арк. 11.
- <sup>48</sup> Ibid. — Скр. XXIV-4. — Арк. 322.
- <sup>49</sup> Ibid. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — Арк. 11—11 зв.
- <sup>50</sup> Ibid. — Скр. XXIV-4. — Арк. 322—323.
- <sup>51</sup> Die Ukraine. — 1920. — Band. X.
- <sup>52</sup> Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. XXIV-4. — Арк. 323.
- <sup>53</sup> Ibid. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — Арк. 11 зв.
- <sup>54</sup> Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1920 р.: Документи і матеріали. — Т.2. — К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. — С. 191.
- <sup>55</sup> Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Скр. 23 XXIV-10 (17). — Арк. 12.
- <sup>56</sup> Ibid. — Арк. 12—12 зв.
- <sup>57</sup> Монолатій І. Львівська подорож Якова Оренштайна 1924 року: невдала спроба реалізації українсько-го проєкту // І. — 2008. — № 51.

**Pavlo HAI-NYZHNYK,**

*Doctor of Historical Sciences,  
Head of the Department of Historical Researches  
of the Ukrainian Studies Research Institute*

**FINANCIAL SECRET SERVICE OF THE UPR IN BERLIN:  
SABOTAGE AND DISCREDIT OF EUROPEAN MONETARY  
AND ECONOMIC AND DIPLOMATIC PLANS OF THE DIRECTORATE  
(1919–1921)**

After overthrow of Hetman's power in Kyiv on the 14<sup>th</sup> of December 1918 and reinstatement of Ukrainian National Republic (UNR) under the guidance of Directorate, as far back as in January 1919, under the conditions of new war with Bolshevik «red» and Denikin «white» Russia, Ukrainian Republican Authorities quickly formed different types of missions for going abroad. One of such missions was Financial intelligence of National Ministry of Finance in UNR. This mission was formed in January 1919, and was headed by Hryhoriy Suprun – former director of Credit Office of Central Council National Ministry of Finance.

Financial intelligence had special powers for activity in Europe, that is to say it managed almost all foreign accounts and money funds of UNR and had full powers for they usage abroad. Particularly it controlled all foreign bank funds of Ukrainian government, financing of Ukrainian missions and representatives, monetary operations concerning purchase of property, medicine, weapons and clothes abroad, delivery of Ukrainian currency from Germany to UNR etc.

Obviously the organization of UNR Government itself in the times of Directory was rather ineffective (and this can be seen not only from analysis of Financial intelligence activity in Germany, but also in activity of O. Sevriuk in Italy, Ukrainian representatives on Paris Peace Conference, in principles of party and own quota in assignation of officials, existence of otamanschyna in Ukraine, helpless state regulation and judiciary system, quarrels in Directory, factual powerlessness of government structures and in actual usurpation of authority by the main otaman, (which scale was actually limited by the range of his own presence etc.)). Therefore it allowed such elements not only to undermine Ukrainian sovereignty from the inside, but to discredit it both in the eyes of world community and its own nation. Given facts only confirm that both financial and state development problems of UNR in the times of Directory were much deeper than simple Supruniv «corruption» and the like, and were hidden in basic principles of organization and functioning of state government system in UNR.

**Key words:** UNR, Financial intelligence, audit commission, Ministry of Finance.